УДК 82(091)
DOI: https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1(27).1/86-97

Ірина ГОЛОВАЙ, викладач
ORCID ID: 0009-0008-2000-5737
e-mail: golovay2023@gmail.com
ВСП "Оптико-механічний фаховий коледж"
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА АНАТОЛІЄМ ПОГРІБНИМ. ШЕВЧЕНКОВІ ІМПЕРАТИВИ І МИ

В с т у п . *Діяльність і спадщина професора Анатолія Погрібного не втрачає свого значення та актуальності. У його публіцистичних працях досить часто використовуються Шевченкові імперативи. Ця публікація узагальнює відомості про світоглядну, ідейну й громадянську спільність Тараса Шевченка й Анатолія Погрібного.*

У статті актуалізується публіцистична, літературознавча, журналістська спадщина Анатолія Погрібного, який своєю позицією, діяльністю, життєвим прикладом втілював Шевченкові імперативи в життя; узагальнюється публіцистична спадщина й діяльність лауреата Шевченківської премії, професора Анатолія Погрібного, присвячена постаті Тараса Шевченка.

М е т о д и . *У вивченні теми були використані біографічний, аналітичний, рецептивний та інтертекстуальний методи дослідження публіцистичної спадщини та журналістської діяльності Анатолія Погрібного.*

Р е з у л ь т а т и . *Узагальнення життєвого і науково-публіцистичного доробку Анатолія Погрібного.*

В и с н о в к и . *А. Погрібний у своїй науковій, журналістській та професійній діяльності сповідував Шевченкові імперативи. У своїх публіцистичних працях, дослідженнях, публікаціях він звертається до Шевченкових творів й актуалізує їх. Авторська радіопередача А. Погрібного "Якби ми вчились так, як треба..." є переконливим доказом системного апелювання журналіста до спадщини й постаті Т. Шевченка, його духовних і моральних імперативів.*

К л ю ч о в і с л о в а : *рецепція, імперативи, письменницька публіцистика, національна свідомість, національна ідея, державницька позиція.*

Вступ

Літературознавча і журналістська діяльність Анатолія Григоровича Погрібного тісно пов'язана з постаттю й спадщиною Тараса Шевченка. Доктор філологічних наук, професор кафедри історії літератури і журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Анатолій Погрібний виховав не одне покоління майбутніх журналістів, філологів на ідейних заповітах, дороговказах нашого Поета-пророка.

Професор Анатолій Погрібний був натхненним і ревним послідовником націотворчих ідей Тараса Шевченка, про що свідчать його вагомі історико-літературознавчі, публіцистичні праці: "Осягнення сутності" (1984), "Яків Щоголев" (1986), "Борис Грінченко" (1988), "Олесь Гончар" (1987), "Борис Грінченко у літературному русі кінця XIX – початку XX ст." (1991), "Криниці, яким не зміліти" (1994), "Якби ми вчились так, як треба" (1999), "Розмови про наболіле" (2000), "Класики не зовсім за підручником" (2000), "По зачарованому колу століть" (2001), "Світовий мовний досвід та українські реалії" (2002), "Раз ми є, то де?" (2003), "Поклик дужого чину" (2004 р.), "Захочеш – і будеш" (2007), "Літературні явища і з'яви" (2007).

Як провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (з 1994 р.), професор, декан факультету україністики Українського Вільного Університету (Мюнхен, ФРН) Анатолій Григорович намагався актуалізувати спадщину Т. Шевченка, популяризувати його слово й спроєктувати на сучасність та перспективи. Заслужений журналіст України Віталій Карпенко щодо активної життєвої позиції А. Погрібного згадує: "Він використовував найменшу можливість, щоб зустрітися з представниками української діаспори і повідати правду про те, що діється в Україні. За це його шанувала професура, любили спудеї, прислухалися до його думки люди, які змушені були свого часу, рятуючись від репресій шукати прихистку за кордоном" (Погрібний, 2009а, с. 657–662).

Метою статті є актуалізація публіцистичної спадщини доктора філологічних наук, професора, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка.

Огляд літератури. Вивчення й аналіз джерельної бази дослідження дає підстави стверджувати, що шевченкознавчий аспект науково-публіцистичної спадщини А. Погрібного не був ще предметом спеціального дослідження. У працях О. І. Вишневського, Г. М. Гримич, В. Г. Дончика, П. П. Кононенка, П. М. Мовчана, О. А. Хоменка, С. В. Шебеліста, І. П. Ющука висвітлено окремі життєві факти та напрямки його діяльності.

Методи

Було проведено аналіз публіцистичної спадщини та журналістської діяльності професора Анатолія Погрібного в контексті його дослідження й актуалізації творчості Тараса Шевченка.

Результати

Аналіз науково-публіцистичних праць Анатолія Погрібного, зокрема публікації "Шевченкові імперативи і ми", розкриває актуальні питання, що хвилювали літературознавця й журналіста в контексті шевченкознавства. А. Погрібний, звертаючись до Шевченкових імперативів спонукає сучасних українців до роздумів й усвідомлення нагальних питань націотворення й подолання комплексу меншовартості українців.

Дискусія і висновки

Вершиною журналістської діяльності А. Погрібного, виявом його багатогранної й ненастанної творчої праці став цикл радіопередач "Якби ми вчились так, як треба…". Навіть назва радіопередачі була використана як одвічне звертання до нащадків, докір і застереження Тараса Шевченка.

Академік Віталій Дончик щодо значимості авторської радіопередачі зазначає: "Славнозвісний цикл радіопередач став найтривалішим за всю історію Українського радіо, десятилітнє спілкування з масовим слухачем (1997–2007) – сприйняті всіма як глибоко наболілі розмови з українцями, націю про вічні й сьогоденні, розв'язані й нерозв'язані, наші глибинні, внутрішні й нав'язувані нам з-поза наших проблемами". Незамінний

редактор цих передач Василь Марусик, відзначаючи рекорд тривалості радіоциклу А. Погрібного, непослабну увагу до нього радіослухачів і те, скільки вкладав у них патріот-публіцист свого пережитого, в післямові "Діалог з Україною" ("По зачарованому колу століть") пише: "Зворотній зв'язок його слова через тисячі й тисячі листів ще раз засвідчує, що воно «несе заряд великої та щирої стурбованості надзвичайно напруженою, драматичною для українства ситуацією у духовно-культурній та мовній політиці держави», викликає високу слухацьку довіру як глибоко аргументоване, розважливе, пристрасне і водночас толерантне". Місію ж свою А. Погрібний формулював украй просто: нагадувати українцям, що вони – українці, а не хохли, не малороси, не "укрАінци" (Погрібний, 2009b, с. 20).

Але цей націєвиховний цикл радіопередач, що став широко популярний в Україні – це лише частина тої величезної роботи, перегорнутої за цей час Анатолієм Погрібним. У ті ж роки з'являється друком народжене на основі радіоциклу, не менш відоме п'ятикнижжя "Якби ми вчились так, як треба…", "Розмови про наболіле" і друге доповнене видання "Розмови про наболіле, або Якби ми вчились так, як треба" та "По зачарованому колу століть, або Нові розмови про наболіле", "Раз ми є, то де?", "Поклик дужого чину", "Захочеш і будеш". Живі, темпераментні, полемічні, гострі роздуми. Багатопроблемні й багатопланові, енциклопедично вичерпні діалоги з приводу щораз складнішого національного й державного будівництва в Україні наприкінці XX – початку XXI століття.

Саме ці "Розмови про наболіле" Анатолія Погрібного розкривали всі ті явища й процеси, проблеми й процеси, конфлікти й суперечності, концепції й стереотипи, що пов'язані з утвердженням в нашій Україні української національної ідеї, державницьких українських пріоритетів – української мови, культури й духовності. А. Погрібний викриває й розвінчує комплекси малоросійства й меншовартості, браку політичної волі й рішучості української влади, надмірну поміркованість національно-демократичних політичних сил. На повну силу розкривається в цих книжках майстерність А. Погрібного-

публіциста. Тут багато влучних визначень, містких формул, дотепних афоризмів, про гостроту тем яскраво свідчать заголовки "розмов про наболіле": "Загроза неУкраїни в Україні", "Першоумова національного одужання", "То Україна чи малоросійська провінція?", "Чия мова, того й держава", "Окупований інформаційний простір" (Погрібний, 2009b, с. 20).

Власне саме це п'ятикнижжя, народжене на основі радіопередач, і стало підставою для нагородження професора, журналіста і публіциста Анатолія Погрібного найвищою державною відзнакою в галузі літературознавства та публіцистики. 2006 року Анатолій Григорович стає лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка. І це чи не найвищий спосіб визнання державою втілення Шевченкових імперативів серед сучасників.

"А. Погрібний хоч і з запізненням, проте став шевченківським лауреатом – щоправда, аж 2006 року, після перемоги Майдану й обрання Президентом України Віктора Ющенка. Справедливість таки перемогла, та скільки це коштувало нервів, скільки треба було докласти зусиль, щоб, попри кричущу несправедливість, не підупасти духом, не зневіритися, не відступити від один раз і назавжди обраної позиції" (Погрібний, 2009a, с. 657–660).

Історичною й актуальною стала промова Анатолія Погрібного на врученні Національної премії учасникам шевченківського зібрання: "Згуртувавшись довкола свого Президента Віктора Ющенка, ми за всяку ціну мусимо переконливо й по змозі резонансно виграти парламентські вибори, що наближаються. Наша перемога – то й буде промовиста відповідь на оте всім відоме сакраментальне питання: «Скажіть, що в Україні будувати?» Насправді формула тут проста: мусимо будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, у якій має бути добре всім, але у якій мусять неухильно, послідовно підтримувати українські національні пріоритети – у політиці, економіці, культурі, мові. Це й буде наша Україна. Слава Тарасові Шевченку! Слава Україні!" (Голота (Упоряд.), 2011, с. 6).

Анатолій Григорович став творцем письменницької публіцистики в нашому літературному й культурному просторі. "Письменницька публіцистика – те ж саме, що і публіцистика «взагалі» як рід журналістики, оскільки її характеризує пряме, без жодного дистанціювання, втручання у явища життя, оскільки аналіз цих явищ здійснюється негайним, безпосереднім чином, а не через характери, оскільки на першому плані письменника-публіциста – його позиція, думка, громадянський темперамент" (Погрібний, 2009b, с. 29).

Важливою з огляду дослідження рецепції творів Тараса Шевченка є публіцистична розвідка Анатолія Погрібного "Шевченкові імперативи і ми", що увійшла до розділу "Силуети" книги "Літературні явища і з'яви".

Імператив, як зазначено у "Тлумачному словнику української мови", – це беззастережна, категорична вимога; веління, наказ. Отже, йдеться про ті заповіти, накази, на яких акцентував А. Погрібний, виокремлюючи їх для сучасників із творчої спадщини Тараса Шевченка.

"Шевченко став першим українцем, котрому до глибин розкрилася трагедія нашого національного рабства. Йому судилося стати першим живим, котрий заговорив до пустелі – до мертвих, кличучи їх до національного воскресіння і прозріння. І як же він розпікав та шмагав своїх заглушених «московською блекотою» земляків («раби, подножки, грязь Москви, варшавське сміття»), як мучився з того приводу, що «над дітьми козацькими поганці панують!»" (Погрібний, 2009b, с. 322).

А. Погрібний зауважував, що до адекватного розуміння Тараса Шевченка можна йти по-різному – "як через самого нього" (його твори та ідеї), так і "через самих нас". "Мається на увазі, що істинний зріст поета можна збагнути, правдиво оцінивши зріст власний, і то не лише індивідуальний, а й загальносуспільний" (Погрібний, 2009b, с. 322).

Анатолій Григорович вболівав за те, що жадана незалежність України не принесла бажаних сподівань і рівня національного самоусвідомлення кожним українцем власної відповідальності за долю Української держави. "Та знову й знову не може нас не мучити запитання: загальнонаціональний сплеск на референдумі

1 грудня 1991 р. – що в ньому переважило? – свідома воля живих чи інстинктивно-підсвідоме і лише миттєве пробудження тих, котрі у загрозливо великій кількості знову впали у летаргійний, мертвий сон?

Страшно впасти у кайдани
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати
І спати на волі…

Ще не дихнули ми на повні груди національної волі, ще й досі живемо «на нашій не своїй землі»…" (Погрібний, 2009b, с. 324).

У своїй публіцистичній праці "Шевченкові імперативи і ми" А. Погрібний актуалізує беззаперечні Шевченкові заповіти, які, на жаль, залишаються не реалізованими в незалежній Українській державі, а це означає, що місія Шевченкового Слова не втрачає ваги і значущості для сучасників. "Чому ж не беремо до глибин душі найсокровеннішу Шевченкову молитву, чому даємо змогу антиукраїнству користати з нашої національної роздрібненості та здобувати в Україні все нові й нові плацдарми? Де він, отой міцний, потужний блок національно зорієнтованих партій, що займають послідовно державницькі позиції, той блок, що, нарешті зсолідаризував би усіх, для кого над усе, Україна як національна держава" (Погрібний, 2009b, с. 327).

Найбільше і найпослідовніше відстоював Анатолій Григорович Шевченків імператив націотворчої ролі української мови, українського слова. "А ще ж Шевченків імператив: *«У їх народ і Слово. І в нас народ і Слово».* Як гранично просто, чітко й зрозуміло роз'яснює Шевченко і питання істинних стосунків двох народів, кожен з яких має жити власним незалежним життям, і питання мови, яке мусується в Україні антиукраїнськими, а особливо проімперськими силами! Незрідка «по-московській так і ріжуть» наші високопосадовці, чума зросійщення на наших очах захопила інформаційний простір в Україні..." (Погрібний, 2009b, с. 327).

Кожна радіопередача і публіцистична розвідка А. Погрібного не оминала фундаментального питання ролі та значення

української мови. Актуальною і сьогодні в умовах воєнного часу лишається науково-публіцистичний есей "«Умію, та не хочу», або Про фальш одного етикету" (2006). У самій назві праці А. Погрібний апелює до Шевченкової творчості, до відомої фрази земляка-малороса з комедії "Сон". Публіцист наголошує на тому, що біда переважної більшості російськомовних громадян України у їх роздвоєнні, прилаштуванні й відсутності мовної стійкості, у постколоніальній залежності й меншовартісності частини українців. "Адже якщо вдуматися, то в цьому *умію, та не хочу* виражено формулу вкрай необхідної та спасенної для нас мовної стійкості, дотримання якої гарантує: 1) звільнення українців від комплексу меншовартості та їх вирівнювання стосовно міри національної гідності на передові нації сучасного світу; 2) подолання широко розповсюдженої у нашому народі звички підлаштовуватися під мову колишньої метрополії за рахунок ігнорування мови власної, національної" (Погрібний, 2006, с. 7).

Зоставив нам у спадок Шевченко і велике Слово, і найпростішу та вичерпну формулу національної державності – "В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля".

Постійно хвилювало А. Погрібного як науковця й журналіста питання ідейної роз'єднаності сучасних українців, національної недалекоглядності, низької національної самосвідомості.

"«А всім нам… єдиномисліє подай / І братолюбіє пошли». Це – ще одна Шевченкова заповідь, ще один пристрасний його імператив. Та ще чи дотримується він навіть тими, хто свідомо служить Україні? І як то часто варто згадувати:

Мій Боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,
Медоточивими устами
Цілуються і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар понесуть?..

Це – про крайній варіант внутрішньонаціональної неприязні, одноплеменського – розбрату, наявність якого в нинішньому нашому житті годі заперечити. А поза тим скільки ж спостерігаємо в Україні елементарної роз'єднаності, неузгодженості, нескоординованості у діях, дрібничкового вождизму, амбіційності!" (Погрібний, 2009b, с. 326).

А. Погрібний постійно нагадував сучасникам у своїх радіопередачах, науково-публіцистичних працях про поняття особистої відповідальності кожного громадянина за долю і перспективи своєї держави, України. Він бив на сполох, звертався до кожного і пробуджував, як і Т. Шевченко, приспане і зледачіле українське суспільство.

"Частіше вдивляймося прискіпливим та вимогливим поглядом у самих себе, проймаймося соромом за національну ледачість, за брак національної вольовитості, – і чим частіше це робитимемо, тим ближчатиме до нас Тарас Шевченко…" (Погрібний, 2009b, с. 329).

Публіцист наголошував на тому, що українцям не варто забувати про те: хто ми? чиїх батьків діти? Він сповідував ідею реалізації у життя науки національної *самошанобливості* (до речі, саме це слово самошанобливість вводить у сучасний мовно-літературний обіг Анатолій Григорович). Усіма можливими способами філолога, науковця, журналіста викорінював А. Погрібний зі свідомості великої кількості українців "комплекс малоросійства", про який вперше сказав у своїй поемі "Сон" Т. Шевченко, змалювавши землячка-пристосуванця у царських палатах Петербурга, а Є. Маланюк теоретично обґрунтував причини і наслідки цього явища.

"Хочеться, одначе, вірити, що все більша і більша кількість українців проймається розумінням того, що саме сьогодні надійшов той історичний час, коли ми мусимо, нарешті, скристалізувати й утвердити себе як націю, освоїти вельми необхідну в цьому світі науку самошанобливості та національної непоступливості, взятися за викорінення яничарства та манкурства, хохляцтва і малоросійства у своєму середовищі" (Погрібний, 2009b, с. 644).

Підсумовуючи важливість і актуальність Шевченкових настанов у науково-публіцистичному есе "Шевченкові імперативи і ми", А. Погрібний наголошує: "Пильно і вимогливо вдивляється Шевченко у кожного з нас, і в погляді його, як і в творах, – вогонь, що з нього ми широким загалом досі брали здебільшого жаринки..." (Погрібний, 2009b, с. 329).

Дисккусія і висновки

Життя, журналістська і громадська діяльність, науково-публіцистична спадщина А. Погрібного – це постійне втілення і реалізація актуальних Шевченкових імперативів. Небагато залишив А. Погрібний праць, присвячених постаті Т. Шевченка, однак у своїх радіопередачах, публіцистичних статтях він постійно апелює, актуалізує, веде діалог у понадчассі з Тарасом Григоровичем.

Юрій Мушкетик, письменник, Герой України, у книзі спогадів "Життя і чин Анатолія Погрібного" дає дуже високу оцінку його літературознавчої діяльності: "Анатолій Погрібний був найпалкішим, найщирішим українцем. Українцем найвищої проби. Погрібний ішов своїм шляхом несхибно, незважаючи на погрози, не шкодуючи ні сил, ні здоров'я. На літературному полі він був провідником, щирим і правдивим. Він багато зробив у літературній критиці – про це свідчать його книги, статті, фундаментальні монографії… Багатьом він повернув віру в Україну, в те, що наша держава буде жити, бо вона безсмертна…" (Голота (Упоряд.), 2011).

Науково-публіцистична спадщина і роль Анатолія Погрібного у становленні сучасної письменницької публіцистики й національної свідомості українців ще чекає на ґрунтовне вивчення і дослідження.

Список використаних джерел

Голота, Л. (Упоряд.). (2011). *Життя і чин Анатолія Погрібного: наукові розвідки, статті, спогади.* Просвіта.

Погрібний, А. (2006). "Умію, та не хочу", або Про фальш одного етикету. Науково-публіцистичний есей. ТОВ "Видавництво «Аспект – Поліграф»".

Погрібний, А. (2009a). *Літературні явища і з'яви (Статті. Портрети. Силуети. Наближення).* Майстерня книги, Оранта.

Погрібний, А. (2009b). Поклик дужого чину: статті, портрети, силуети, наближення, публіцистика. ВЦ "Просвіта".

References

Golota, L. (Edit.). (2011). *The life and rank of Anatoly Pogribny: scientific investigations, articles, memoirs.* Prosvita [in Ukrainian].

Pogribnyi, A. (2006). *"I can, but I don't want to", or About the falsity of one etiquette. Scientific journalistic essay".* LLC "Aspect – Polygraph Publishing House" [in Ukrainian].

Pogribnyi, A. (2009a). *Literary phenomena and phenomena (Articles. Portraits. Silhouettes. Approximations).* Book Workshop, Oranta [in Ukrainian].

Pogribnyi, A. (2009b). *The call of a strong rank: articles, portraits, silhouettes, approaches, journalism*. VC "Prosvita" [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 08.05.24
Прорецензовано / Revised: 17.09.24
Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Iryna HOLOVAI, Lecturer
ORCID ID: 0009-0008-2000-5737
e-mail: golovay2023@gmail.com
Professional Pre-Higher Education Institution "Optical-Mechanical College"
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RECEPTION OF TARAS SHEVCHENKO'S WORK BY ANATOLII POGRIBNYI. SHEVCHENKO'S IMPERATIVES AND US

Background. *The purpose of the article is to update the journalistic legacy of the doctor of philological sciences, professor, laureate of the Taras Shevchenko National Award. Literature review The study and analysis of the source base of the research gives grounds for asserting that the Shevchenko aspect of the scientific and journalistic heritage of A. Pogribnyi has not yet been the subject of a special study. In works O. I. Vishnevskyi, H. M. Hrymych, V. G. Donchyka, P. P. Kononenko, P. M. Movchana, O. A. Khomenko, S. V. Shebelist, I. P. Yushchuk are highlighted facts and directions of activity of A. Pogribnyi.*

The article updates the journalistic, literary, and journalistic legacy of Anatolii Pogribnyi. The scientist embodied Shevchenko's imperatives in life with his literary and journalistic activities. The article summarizes journalistic reflections on Taras Shevchenko, professor, laureate of the Taras Shevchenko National Award, Anatolii Pogribnyi.

Methods. *In the study of this topic, biographical, analytical, receptive and intertextual methods of researching the journalistic heritage and journalistic activity of Anatolii Pogribnyi were used.*

Results. *Generalization of life and scientific and journalistic work of Anatolii Pogribnyi.*

Conclusions. *The analysis of Anatolii Pogribnyi's scientific and journalistic works, in particular the publication "Shevchenko's Imperatives and we", reveals the*

topical issues that worried the literary critic and journalist in the context of Shevchenko studies. A. Pogribnyi, referring to Shevchenko's imperatives, prompts modern Ukrainians to think and realize the urgent issues of nation-building and overcoming the inferiority complex of Ukrainians.

A. Pogribnyi's life, journalistic and social activities, scientific and journalistic heritage are the constant embodiment and implementation of Shevchenko's current imperatives. A. Pogribnyi left few works devoted to the figure of T. Shevchenko, however, in his radio broadcasts and journalistic articles, he constantly appeals, updates, conducts a dialogue in time with Taras Shevchenko.

The scientific and journalistic heritage and role of Anatolii Pogribnyi in the formation of modern literary journalism and national consciousness of Ukrainians still awaits thorough study and research.

K e y w o r d s : *reception, imperatives, literary journalism, national consciousness, national idea, statesman's position.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.